

Aktör Ağ Teorisi (Actor Network Theory)

Sadi Evren SEKER

Istanbul Medeniyet University, Department of Business

1. Giriş

İngilizce literatürde Actor Network Theory olarak geçen ve bazı kaynaklarda ANT olarak kısaltılan terim, Türkçe kaynaklarda aktör ağ teorisi veya aktör şebeke kuramı olarak geçmektedir.

Çok kısaca, ANT toplumsal olayların analizinde, insanların dışındaki varlıkları da birer aktör olarak kabul etmektedir. Örneğin Türkiye'deki güneydoğu anadolu projesinde (GAP), Atatürk Barajının kendisi veya sulama kanalları gibi varlıklar da birer aktör olarak sistemde tanımlanabilir ve insanların bu varlıklarla olan ilişkileri de ağ üzerinde incelenir. ANT, insanları birer aktör olarak tanımlarken insan dışı varlıkları "hareket edenler" anlamında "actant" olarak tanımlar.

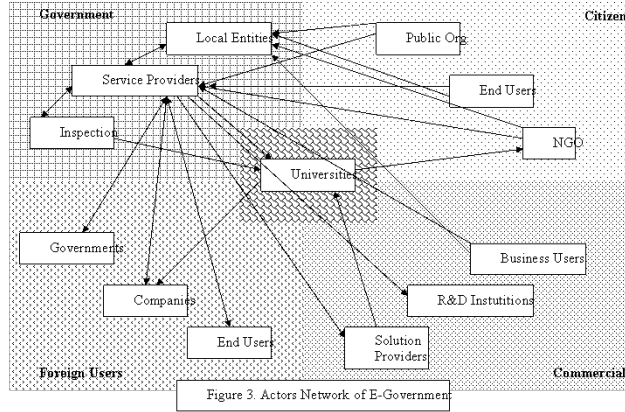
ANT'nin en önemli özelliği yapıcı (constructivist) bir teori olmasıdır. Yani özcü (essentialist) yaklaşımların sıkça kullandığı bir şey doğruysa doğrudur ve geri kalan şeyler yanlıştır gibi açıklamalar yerine varlık ve olguları kabul ederek bunların etkileşiminden doğan sonuçları analiz etmeye çalışır.

ANT özellikle bilim ve teknoloji sosyolojisinde (science technology and society, STS) oldukça yaygın kullanıma sahiptir ancak güç ilişkileri (power relations) gibi ilişki türlerini açıklamak için yetersiz kalmaktadır.

ANT 1980'lerde bilim teknoloji ve toplum (science technology and society) çalışmaları ile tanınan Bruno Latour Micheal Callon ve John Law isimli sosyolog tarafından ortaya atılmış ve çalışmalarında kullanılmıştır.

ANT'ın tanımı yapılırken çoğu zaman materyal-semiyotik (material-semiotic) kavramı kullanılır. Semiyotik kavramlar arası anlamına gelmektedir ve ANT için materyal kavramlar arası olduğu söylenebilir.

Örneğin aşağıda, 2004 yılında Türkiye'deki e-Devlet için çizilmiş bir aktör ağı gösterilmektedir (Sadi Evren SEKER, 2004).

Şekil, basitçe 5 grup aktör tanımlamış (vatandaşlar, devlet, ekonomik aktörler, yabancı oyuncular ve üniversiteler olarak) ve bu grupların altındaki her oyuncuyu ve ilişkide olduğu diğer oyuncuları görselleştirmiştir. ANT bu görselleştirmenin yanında her aktörün ve her ilişkinin detaylı incelemesini içermelidir.

2. ANT ile Yönetim Bilişim Sistemleri ilişkisi

ANT'ın bilişim sistemleri (information systems) açısından en önemli yanı, bir sosyoloji ve antropoloji yöntemi olan ANT'ın aslında canlı ve cansız ayrımı yapmadan bir sistemi bütün öğeleri ile analiz edebilmesidir. Örneğin bilişim sistemleri için oldukça kritik tartışmalar taşıyan, makine/insan sınırı (man-machine boundary) veya yapay zeka (artificial intelligence) içeren sistemlerin analizi veya bilişim sistemlerinin donanım, yazılım ve insan kaynakları ile bir bütün olarak incelenmesi için ANT oldukça uygun bir yapı sunmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta, enformasyon sistemlerine fazla önem verilmesi ve aktör ağlarında öncelik verilmesinin tekno-determinizm (teknolojik belirleyicilik, techno-determinism) sebep olması ihtimalidir ve bu ihtimal ANT'ın doğasına terstir (Mitev 2009).

Örneğin bir sağlık sisteminde doktorlar, hemşireler, sekreterler, tablet bilgisayarlar, hasta takip yazılımları, personel yazılımları, sunucular, cep telefonu yazılımı, barkod okuyucular vs. Gibi çok sayıda aktör olacak ve her birisinin sisteme etkisi ve sitemle olan etkileşimi farklı boyutlarda olacaktır. Örneğin içerisinde tablet bilgisayar kullanılan bir sağlık sistemi ile kullanılmayan bir sağlık sisteminin ayrımını ANT üzerinden gösterebilmek oldukça kolay olurken diğer sosyal analiz yöntemlerinin bu kadar başarılı olduğunu söyleyemeyiz (Alexander 2014).

ANT'ın bilişim sistemleri için yeniden yapılandığını ve bazı büyük değişimlere uğradığını söylemek de mümkündür. Örneğin ANT yapısı itibariyle dengeye oturmuş ilişkileri göstermek için kullanışlıdır. Buna karşılık bilişim sistemleri, yapıları itibariyle dinamik, çoğulcu, uyumsuzluklar ve tutarsızlıklar içeren muğlak sistemlerdir. Bu anlamda ANT üzerinden analiz edilen bilişim sistemlerinin dinamik yapısının ANT'a taşındığı ve birer yapısız ağ (ad-hoc network) olarak ortaya çıktığı çalışmalar da vardır (Hanseth, Jacucci, Grisot and Aanestad, 2006, syf. 566).

3. Kara Kutu Yaklaşımı

Bilişim projelerinde sıkça kullanılan yaklaşımlardan birisi de kara kutu (black box) yaklaşımıdır (Seker, 2014). Bu yaklaşım basitçe her sistemi birer kara kutu olarak kabul eder ve sistemin içerisini analiz sırasında kapatır. Bunun yerine kara kutunun girdileri ve çıktıları ile ilgilenir. Hatta çoğu mühendisin böyle bir yaklaşımın etkisinde olduğunu ve bu yaklaşımın dışına çıkamadığı da mühendislere yöneltilen eleştiriler arasındadır.

Kara kutu yaklaşımı aslında herhangi bir varlığın, dış dünya ile, veya kainat ile kurduğu iletişimin incelendiği ve sistem yaklaşımıdır. (Harman 2009)'un dikkat çektiği bir gerçek ise, herhangi bir varlığın, dış dünya ile kurduğu iletişimin, o varlığın doğasından veya o varlığı ortaya koyan kişiden bağımsız olamayacağıdır.

Latour tarafından ortaya konulmak istenen diğer bir argüman ise, bütün kainatın ve bilimsel ilerlemenin bir denge ve düzen içerisinde olduğu kabulünün yanlış olduğudur (Latour 1987). Her sistemin kendisini dengeye oturtana kadar bir tartışma ve birleşme sürecinden geçeceği ve bu süreçte tanınmayan aktörlerin sisteme dahil edileceği kabulüne dayanarak her sistemin, hatta en tartışmasız kabuller üzerine kurulu sistemlerin bile sorgulanabilir ve tartışmaya açık olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Latour'un bu yaklaşımı aslında kara kutu yaklaşımını kullanarak sistemleri basitleştirmek isteyen ve basitlik üzerine analiz inşa eden çoğu araştırmacının aksi yönündedir (Hanseth 2006).

Kaynaklar

- Alexander, P. M. & Silvis, E. (2014). Towards extending actor-network theory with a graphical syntax for information systems research. *Information Research*, 19(2) paper 617.
- Hanseth, O., Jacucci, E., Grisot, M. & Aanestad, M. (2006). Reflexive standardization: side effects and complexity in standard making. *MIS Quarterly*. 30(Special issue), 563-581.
- Harman, G. (2009). *Prince of networks: Bruno Latour and metaphysics*. Melbourne, Australia: re.press.
- Latour, B. (1987). *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mitev, N. (2009). In and out of Actor-Network Theory: a necessary but insufficient journey. *Information Technology & People*, 22(1), 9-25.
- Sadi Evren SEKER 2004, Possible Social Impacts of E-Government: A Case Study of Turkey Thesis. Istanbul Technical University, 2004. Istanbul: ESST, 2004. Web. 24 Mar
- Seker, S. E. (2014), "Bilişim Sistemleri Eşitlik Teorisi (Equity Theory)", YBS Ansiklopedi, v.1, is. 2, pp. 17-20